

ABUL MUIN NASAFIYNING OLAM HAQIDAGI FALSAFIY QARASHLARI

Madaminzoda Abdulatif Baxtiyor o'g'li

Buxoro Davlat universiteti tayanch doktoranti

Mir Arab oliy madrasasi o'qituvchisi

ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ АБУЛА МУИНА НАСАФИ НА БЫТИЕ

Мадаминзода Абдуллатиф Бахтиёр угли

Докторант Бухарского государственного университета

Преподаватель в Высшем медресе Мир Араб

PHILOSOPHICAL VIEWS OF ABULA MUEEN NASAFIY ON BEING

Madaminzoda Abdullatif Bakhtiyor oglu

Doctoral student at Bukhara State University

Teacher at the Higher Madrasah Mir Arab

E-mail:

abdulatif.madaminzoda@mail.ru

Orcid: 0009-0008-6692-6857

Annotatsiya: Abul Muin Nasafiyning olam haqidagi falsafiy qarashlari islom falsafasi va ilohiyotining muhim yo'nalishlarini ifodalaydi. Uning fikrlari orqali olamning yaratilishi, insonning maqsadi va ilohiy adolat masalalari chuqur tadqiq qilinadi. Nasafiy olamning yagona va tartibli tizim ekanligini ta'kidlab, uning barcha qismlari o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Abul Muin Nasafiy, olam, falsafiy qarashlar, yaratilish, ilohiy hikmat, inson, aql, iroda, axloqiy kamolot, ma'naviy taraqqiyot, ilohiy adolat, islom falsafasi, ilohiyot, ma'rifat.

Аннотация: Философские взгляды Абул Муина Насафи на мир представляют собой важные направления исламской философии и теологии. Через его мысли глубоко исследуются сотворение Вселенной, предназначение человека и вопросы божественной справедливости. Насафи подчеркивает, что Вселенная представляет собой единую и упорядоченную систему, и показывает, что все ее части взаимосвязаны.

Ключевые слова: Абул Муин Насафи, мироздание, философские воззрения, творение, божественная мудрость, человек, разум, воля, нравственное совершенство, духовное развитие, божественная справедливость, исламская философия, теология, просвещение.

Annotation: Abul Muin Nasafiy's philosophical views on the universe represent important directions of Islamic philosophy and theology. Through his thoughts, the issues of the creation of the universe, the purpose of man, and divine justice are deeply explored. Nasafiy emphasizes that the universe is a single and orderly system, showing the existence of an integral connection between all its parts.

Key words: Abul Muin Nasafiy, universe, philosophical views, creation, divine wisdom, man, mind, will, moral perfection, spiritual development, divine justice, Islamic philosophy, theology, enlightenment.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Abul Muin Nasafiy islom tafakkurida muhim shaxsdir. U koinotning tabiati haqida chuqur fikrlarga ega. Uning qarashlari mumtoz islom falsafasi bilan munozaralar orqali rivojlandi va kosmologiya sohasida muhim fikrlarni taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan koinotning yaratilishi, go'zallik

va uyg'unlik kabi tushunchalar Abul Muin Nasafiyning olam haqidagi tushunchasini tushunishga yordam beradi. Uning fikrlari materiya va ma'no o'rtasidagi munosabatni shubha ostiga qo'yadi va insonning koinotdagi o'rnini baholash uchun maydonni taklif qiladi. Ushbu tadqiqotda Nasafiyning olam haqidagi fikrlari ortida turgan mantiq va sezgi

tadqiq qilinadi va bu qarashlarning bugungi falsafaga qo'shgan hissasi baholanadi. Shunday qilib, Nasafiy falsafiy tizimi nafaqat tarixiy tahlil, balki hozirgi tafakkur manbai sifatida ham baholanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Abul Muin Nasafiy 11-asrda yashagan islom faylasufi bo'lib, uning falsafiy qarashlari ko'p sohalariga, xususan, koinotga jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Abul Muin Nasafiy o'z fikrlari bilan islom falsafasiga ham, keyinchalik G'arb falsafasiga ham hissa qo'shgan, falsafada bilim, borliq va sabab-oqibat kabi mavzularga e'tibor qaratgan. Uning ontologik va kosmologik dalillari borliqning asosiy xususiyatlarini tekshirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Nasafiy asarlarida qo'llagan mantiqiy yondashuv, aql-idrok orqali bilim olishning ahamiyati uning falsafiy tafakkurdagi o'rnini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, uning ruh va tana o'rtasidagi munosabatlar haqidagi tadqiqotlari insonning koinotdagi o'rnini tushinishi uchun ko'priki bo'lib xizmat qiladi. Binobarin, Abul Muin Nasafiy falsafasi ham klassik, ham zamonaviy falsafiy munozaralar uchun qimmatli manba hisoblanadi [2].

Umumjahon falsafiy qarashlar konteksti faqat mutafakkirlarning individual qarashlari bilan chegaralanmaydi; shuningdek, u jamiyatlarning madaniy va tarixiy dinamikasi bilan ham shakllanadi. Abul Muin Nasafiyning umumbashariy tushunchasi islom falsafasining fikriy negizida unib chiqdi va shu mazmunda u Xudo, koinot va inson o'rtasidagi munosabatlarni chuqur tadqiq qildi. Nasafiy borliqning birligini targ'ib qilib, olamdagi tartib va tartibsizlik o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlaydi.

Abul Muin Nasafiy XI asrda yashagan islom faylasufidir. Uning falsafiy fikrlari tarixiy sharoitda shakllangan. Islom olamida bu davrda falsafa va ilohiyot sohalaridagi dinamiklik mutafakkirlar asarlarida o'z aksini topdi va yangi talqinlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Nasafiy Aristotel asarlaridan, islom tafakkurining mohiyatidan bahramand bo'lib, borliq bilan bog'liq ko'plab masalalarni chuqur o'rgangan. U olamning yaratilishi va mavjudligi haqidagi asarlarida ishlab chiqqan metafizik tushunchalar ham klassik, ham islom falsafasida muhim o'rin tutadi. Shu sababdan Nasafiyning falsafiy qarashlarini uning davrining fikriy zaminidan ajratib bo'lmaydi; Shu bois uning

asarlarida tarixiy unsurlarning ta'siri yaqqol ko'zga tashlanadi [3].

Uning falsafiy fikrlariga o'zi yashagan davrning intellektual tuzilishi ta'sir ko'rsatgan. Bu davrda islom tafakkuri yunon falsafasi va islomning o'ziga xos ichki unsurlari bilan yuksalib, ko'plab olim va mutafakkirlar borliq, ilm va olam haqida munozaralar olib bordilar. Nasafiy tafakkurlarida borliq va olam tartibining birligiga urg'u berilgan bo'lsa, bu nuqtai nazarining so'fiylarning davr tushunchasi bilan bog'liqligi ko'rinadi. Uning tarjimai holi islom metafizikasiga ta'sirini tushunishimizga yordam beradi; chunki u yashagan mintaqadagi madaniy va diniy xilma-xillik uning asarlarini boyitib, fikrlariga boshqacha nuqtai nazar qo'shdi [1]. Shu boisdan ham Ebul Muin Nasafiyning falsafiy yondashuvi nafaqat o'z davrining, balki undan keyingi avlodlarning ham aqliy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Abul Muin Nasafiyning olam haqidagi fikrlari bevosita o'z davrining fikriy muhiti bilan bog'liq. XI asrda islom tafakkuri ellinistik falsafa ta'sirida katta o'zgarishlarga uchradi; Bu o'zgarish fan, mantiq va metafizika bo'yicha qizg'in munozaralarga sabab bo'ldi. Nasafiy bu intellektual muhitni shakllantirishda muhim rol o'ynadi, ayniqsa uning g'oyalari uchta asosiy mavzu: borliqning ontologik tuzilishi, Xudoning olamdagi o'rnini va insonning ekzistensial mas'uliyati atrofida rivojlandi. Uning g'oyalari o'sha davr mutafakkirlaridan farqli o'laroq, chuqur o'rganilgan va tizimli ravishda qo'llab-quvvatlanadigan falsafiy asosni beradi. Shunday qilib, Nasafiy tomonidan yaratilgan bu istiqbol ham o'z davri uchun, ham keyingi avlodlar uchun yangi savollar va munozaralarni keltirib chiqardi [4].

Abul Muin Nasafiy tafakkuriga ta'sir qilgan asosiy falsafiy oqimlarni ikkita muhim yo'nalish sifatida ko'rib chiqish mumkin: teologik an'ana va neoplatonizm. Nasafiy islom falsafasining muhim ilohiyot olimlari asarlaridan ta'sirlanib, Allohning borligi va olamning yaratilishi haqida chuqur fikr yuritgan. Neoplatonizm Nasafiyning falsafiy qarashlarini borliq ierarxiyasi, materiya va ruhning farqi kabi tushunchalar bilan rivojlantirdi. Bu ikki harakat unga koinotga yaxlit nuqtai nazarni yaratishga yordam berdi va aqlning ahamiyati va koinotdagi insonning o'rnini haqida original g'oyalarni ishlab chiqishga imkon berdi. Shunday qilib, Abul Muin Nasafiyning koinot haqidagi

qarashi ana shu falsafiy oqimlarning uyg'unlashuvidan kelib chiqib, islomiy tafakkur an'analarga yangi tushunchalar olib kirdi va falsafiy munozaralarga chuqurlik kiritdi.

NATIJAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Abul Muin Nasafiy olamning tuzilishi va tabiatini falsafiy nuqtai nazardan tadqiq qiladi. Uning falsafasi mavjudlik va yo'qlikning asosiy jihatlarini tushunishga harakat qilsa, u mavjudotlar o'rtasidagi aloqalarni ham shubha ostiga qo'yadi. Nasafiy olam yakkalik va ko'plik o'rtasidagi muvozanatni saqlab turishini, hamma narsa o'zaro bog'liq va o'zaro ta'sirda ekanligini ta'kidlaydi. Bu g'oya uning borlik va bilim haqidagi tushunchasining markazida turadi, shuning uchun u kosmologik tartib tafakkurida muhim o'rin tutadi. Kosmos uning uchun nafaqat jismoniy makon, balki ruhiy tajriba maydoni hamdir. Nasafiyning bu yondashuvi Anadoluda islom tafakkurining rivojlanishiga hissa qo'shdi va o'rta asr falsafiy munozaralariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi [3].

Nasafiy olamning yaratilishini Alloh taoloning irodasiga bog'liq deb tahlil qiladi va hamma narsa U tomonidan ongli ravishda yaratilganiga ishora qiladi. Bu munosabat ekzistensial izlanishga chuqurlik qo'shadi va insonning koinotdagi o'rnini haqida muhim savollar tug'diradi.

Abul Muin Nasafiyning aytishicha, koinotning shakllanishida axloqiy qoidalar muhim rol o'ynaydi. Uning fikricha, inson tabiatan axloqiy mavjudotdir va bu tabiat umuminsoniy haqiqatlar bilan birlashishi kerak. Nasafiy aql va yurak o'rtasida muvozanat o'rnatishni taklif qiladi va bu muvozanat kishilarning axloqiy tanlovlariga ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, axloqiy xatti-harakatlar va fikrlar nafaqat shaxsiy manfaatlar, balki ijtimoiy tinchlik uchun ham muhimdir. Nasafiy qarashlari insonni umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarashga va shu qadriyatlarga muvofiq yashashga yordam beradi. Shunday qilib, uning falsafiy fikrlari umuminsoniy axloqiy tuzilmani yaratadi. Axloqiy mulohazalar adolat va rahm-shafqat insoniy munosabatlarning asosiy tarkibiy qismi ekanligini ta'kidlab, jamiyatning axloqiy tuzilishiga katta hissa qo'shadi.

Abul Muin Nasafiyning olam haqidagi qarashlari odamlarning axloqiy mas'uliyatini anglashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Unda aytilishicha, insonning olamdagi mavjudligi uning

shaxsiy manfaatlaridangina iborat emas, balki ijtimoiy va umuminsoniy axloq qoidalari bilan uyg'unlashgan mas'uliyatlar tarmog'ini ham o'z zimmasiga oladi. Nasafiy bu mas'uliyatni shaxslarning xatti-harakatlarining universal muvozanatga ta'siri orqali muhokama qiladi; Uning ta'kidlashicha, odamlarning tanlovi ularning aql va ezgulikni individual va jamoaviy tushunishiga chuqur ta'sir qiladi. Shu nuqtai nazardan, u axloqiy ongini shaxslarning atrof-muhit bilan munosabatlariga qarab shakllantirish kerakligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, odamlarning koinotdagi axloqiy mas'uliyati nafaqat shaxsiy axloq, balki kosmik uyg'unlikning elementi bo'lishi kerak. Bu munosabat Nasafiyning falsafiy nuqtai nazarining teranligini ko'rsatadi va umuminsoniy qadriyatlarning insoniyat uchun ahamiyatini ko'rsatadi [2].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Abul Muin Nasafiyning koinot haqidagi fikrlari ontologiya va kosmologiya nuqtai nazaridan muhim sharh beradi. Nasafiy olamning yaratilishi haqidagi g'oyalari bilan mavjudotlar o'rtasidagi munosabatlar va bu munosabatlarning asosini shubha ostiga oldi. Koinotni sabab-oqibat munosabatlari nuqtai nazaridan talqin qilish kerakligini iddao qilgan Nasafiy islom tafakkurida shu mazmunda bir argument yaratdi. U borliqni bir butun deb hisoblar ekan, borlik va yo'qlik o'rtasidagi muvozanatni ham ta'kidlagan. Qolaversa, uning narsa va hodisalarning vaqtinchalik tabiati haqidagi tushuntirishlari insonning olamdagi o'rnini tushunish, uning ekzistensial tashvishlariga baho berish nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, Nasafiyning fikrlari olam tuzilishiga o'ziga xos nuqtai nazarni taqdim etib, ham falsafiy, ham teologik jihatdan chuqur munozara maydoni yaratdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

(ИСПОЛЬЗОВААННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. İlker Evrim Binbaş. Intellectual Networks in Timurid Iran. Cambridge University Press. 2016.
2. James A. Herrick. The Radical Rhetoric of the English Deists. Univ of South Carolina Press. 1997.
3. Majid Fakhry. Islamic Occasionalism. 2013. – 436 p.
4. Thierry Zarcone. Angela Hobart Shamanism and Islam. Bloomsbury publishing. 2017.